

УДК 341.1/8:341.171

В. В. Чайковська, канд. юрид. наук, доцент
 Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова
 Кафедра адміністративного та господарського права
 Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПОНЯТТЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ ВІДПОВІДНО ДО ЗOBOB'ЯЗАНЬ ПЕРЕД ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

У статті розглядаються теоретико-правові засади модернізації правового режиму зовнішньоекономічної діяльності в Україні відповідно до міжнародних зобов'язань перед Європейським Союзом. Досліджується понятійно-категоріальний апарат шляхом надання визначення та співвідношення понять «модернізація», «адаптація», «гармонізація» та інших суміжних понять. Надається характеристика прямих та непрямих міжнародних зобов'язань України щодо модернізації правового режиму зовнішньоекономічної діяльності.

Ключові слова: модернізація, адаптація, правовий режим, міжнародні зобов'язання, Європейський Союз.

Постановка проблеми. Після набуття Україною незалежності держава взяла курс на євроінтеграцію. Протягом 26 років в Україні була проведена значна робота щодо приведення національного законодавства до правової системи Європейського Союзу (далі – ЄС), що відобразилось й на функціонуванні правового режиму зовнішньоекономічної діяльності (далі – ЗЕД). Останнім кроком на шляху євроінтеграції стало підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – УАЄС), що містить конкретні зобов'язання для України з встановленими строками їх виконання щодо модернізації національного законодавства. Водночас, актуальним залишається встановлення теоретико-правових засад модернізації правового режиму ЗЕД шляхом надання їй визначення, співвідношення з адаптацією законодавства та іншими суміжними поняттями, встановлення підстав для модернізації та з'ясування значення інших теоретичних понять у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі загальнотеоретичні проблеми, пов'язані із адаптацією національного законодавства до правової системи ЄС досліджували такі вчені, як Т. М. Анакіна, О. К. Вишняков, Г. Г. Гернфельд, І. І. Крулько, М. В. Трубіна та інші, водночас думки вказаних авторів мають дискусійний характер та потребують подальшого наукового обговорення.

Метою статті є встановлення теоретико-правових засад модернізації правового режиму зовнішньоекономічної діяльності в Україні відповідно до міжнародних зобов'язань перед Європейським Союзом шляхом визначення та співвідношення основних понять у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Дослідженню стану виконання Україною зобов'язань перед ЄС, а також напрямів вдосконалення національного законодавства, повинно передувати визначення понятійно-категоріального апарату шляхом співвідношення понять «модернізація», «адаптація», «гармонізація» та інших суміжних понять, що часто використовуються у тих випадках, коли мова йде про приведення національного законодавства до вимог ЄС.

Відповідно до абзацу 2 розділу II Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» адаптація законодавства – процес приведення законів України та інших нормативно-правових актів у відповідність з *acquis communautaire*. Відповідно до абз. 2 Розділу I вказаного закону метою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються Європейським Союзом (ЄС) до держав, які мають намір

ми ЄС слід іменувати саме адаптацією, тоді як гармонізація відбуватиметься на рівні директив ЄС, у разі якщо Україна стане його членом.

Автором цієї статті в своїй іншій праці було визначено під правовим режимом ЗЕД специфічний стан врегулювання суспільних відносин щодо зовнішньоекономічної діяльності, що ґрунтується на особливому поєднанні способів правового регулювання у нормах внутрішньодержавного та міжнародного права, специфічних форм їх вираження та реалізації, особливому наборі прав та обов'язків суб'єктів ЗЕД, їх правовому стані при здійсненні ЗЕД, заходів відповідальності за правопорушення, які пов'язані із здійсненням ЗЕД та іншими складовими правового впливу на зовнішньоекономічні відносини [12, с. 92].

З урахуванням того, що існування цього спеціального правового режиму господарювання забезпечується системою права України та з урахуванням вищевикладеного доцільно під адаптацією правового режиму ЗЕД до правової системи ЄС розуміти *процес* внесення змін до законодавства України у сфері зовнішньоекономічних відносин відповідно до зобов'язань України, які випливають з міжнародних договорів України чи за власною ініціативою України з метою інтеграції у Європейський Союз.

Адаптацію правового режиму ЗЕД до правової системи ЄС можна також розглядати як *стан (результат) відповідності національного законодавства*, що регулює відповідні зовнішньоекономічні відносини, правовій системі ЄС. У такому розумінні адаптація національного законодавства у сфері ЗЕД до правової системи ЄС може свідчити про виконання відповідного обов'язку державою, що існує на підставі зобов'язання за міжнародними договорами.

З огляду на предмет дослідження, потребує співвідношення понять «модернізація правового режиму ЗЕД» та «адаптація правового режиму ЗЕД».

У словниках «модернізація» визначається наступним чином: «модернізація (франц. modernization, від moderne – новітній, сучасний) – це вдосконалення, покращення, оновлення, зміна чого-небудь, приведення його у відповідність з сучасними вимогами і нормами, показниками якості» [13, с. 402]. Останнім часом у науковій юридичній літературі активно застосовується поняття «модернізація законодавства», зміст якого, однак, у багатьох випадках не роз'яснюється.

Наприклад, К. О. Стадник у відповідній статті, присвяченій модернізації господарського законодавства України щодо економічної концентрації, не надає визначення модернізації господарського законодавства, однак зазначає, що «головною сферою модернізації є система господарського законодавства щодо економічної концентрації, яка має здійснюватися в напрямках: адаптації національного законодавства до європейського; стимулювання інтеграційних процесів; удосконалення державного контролю; поліпшення якості продукції; розвитку техніко-технологічних систем; широкого запровадження інноваційних технологій; добросовісної торгівлі; стимулювання конкуренції та ін.» [14, с. 251]. Для наведеної позиції характерною є розуміння адаптації національного законодавства до європейського як складової модернізації національного законодавства.

В свою чергу Л. І. Заїченко у відповідній праці зазначає, що одним із засобів модернізації фізкультурно-спортивного законодавства може слугувати кодифікація законодавчого регулювання фізкультурно-спортивних відносин [15, с. 180]. Наведена позиція підтверджує можливість розглядати систематизацію законодавства (різновидом якої є кодифікація) засобом (складовою) модернізації.

О. Р. Зельдіна у монографії, присвяченій спеціальним режимам господарювання, зазначає (з посиланням на положення проекту Концепції модернізації господарського законодавства на базі Господарського кодексу), що в основу процесу модернізації господарського законодавства повинно бути покладене наступне: 1) досягнення стабільності та несуперечливості господарського законодавства; 2) забезпечення оптимального співвідношення законів і підзаконних нормативних актів; 3) використання «пакетного принципу» підготовки нормативно-правових актів при одночасному змен-

шенні кількості відсилочних норм у самих нормативно-правових актах; 4) *координація та зближення національного господарського законодавства України з господарським правом ЄС* з урахуванням специфіки формування та розвитку економіки України; 5) більш послідовне і чітко приведення змісту Цивільного кодексу у відповідність з предметом регулювання, визначеному у ст. 1 ЦК, у зв'язку із цим усунення у ньому дублювання деяких норм ГК [16, с. 224]. Відповідно до наведеної позиції модернізація господарського законодавства розглядається як певний процес його удосконалення, що включає зближення (адаптацію) національного законодавства з правом ЄС, однак не обмежується цим.

Наведені наукові позиції дозволяють дійти до висновку про те, що поняття «модернізація законодавства» є ширшим за поняття «адаптація законодавства до права ЄС» та включає у себе останнє.

Модернізація національного законодавства у сфері ЗЕД, окрім адаптації, видається також такою, що включає у себе: 1) систематизацію законодавства у формі кодифікації, консолідації чи інкорпорації; 2) усунення окремих недоліків та суперечностей між нормативно-правовими актами; 3) приєднання до міжнародних договорів (з урахуванням того, що згідно Рішення Конституційного Суду України по справі № 12-рп/98 від 9 липня 1998 р. терміном «законодавство» охоплюються й чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [17]); 4) внесення змін чи скасування окремих нормативно-правових актів з метою досягнення стабільності та несуперечливості законодавства у сфері ЗЕД.

Модернізація та/або адаптація законодавства у сфері ЗЕД може відбуватись на підставі відповідних міжнародних зобов'язань. Поняття «зобов'язання» тут використане не випадково, адже останнє не може вважатись «монополією» цивілістики: існують господарські, податкові, бюджетні, нарешті, міжнародні зобов'язання [18, с. 231]. Власне й поняття договору та зобов'язання ще з часів Давнього Риму пов'язувалось саме з міжнародними відносинами, про що доречно зазначає О. А. Беляневич [19, с. 17-18].

Не можна вважати випадковим численне застосування поняття «міжнародне зобов'язання» й у відповідних наукових дослідженнях з міжнародного права, зміст якого однак у багатьох випадках не роз'яснюється [20, с. 382-385]. Разом із тим, з'ясування поняття «міжнародне зобов'язання» не є предметом цього дослідження та потребує окремої наукової розробки.

Однією з найпоширеніших підстав виникнення міжнародних зобов'язань слід вважати міжнародний договір. Міжнародні зобов'язання, що виникають на підставі міжнародного договору, можуть стосуватись обов'язку однієї держави здійснити адаптацію національного законодавства відповідно до законодавства іншої країни чи наднаціонального утворення або модернізацію законодавства (за відсутності адаптації) відповідно до умов міжнародного договору.

В цілому, відповідні зобов'язання України щодо модернізації правового режиму ЗЕД можна поділити на *прямі* та *непрямі*.

Прямі зобов'язання безпосередньо передбачають обов'язок України внести відповідні зміни до національного законодавства чи приєднатися до відповідного міжнародного договору.

Прямі зобов'язання щодо адаптації правового режиму ЗЕД можна розподіляти на *абстрактні* (тобто такі, що встановлюють лише загальні напрями адаптації національного законодавства) та *конкретні* (тобто такі, що встановлюють конкретний національний нормативно-правовий акт, який необхідно адаптувати, чи відповідний акт законодавства ЄС, положення якого необхідно запозичити).

Наприклад, єдиним положенням УПС, що встановлює *конкретне пряме зобов'язання* України щодо адаптації національного законодавства є ч.2 ст. 50 УПС, відповідно до якого «до кінця п'ятого року після набуття чинності Угодою Україна приєднається до багатосторонніх конвенцій про права на інтелектуальну власність, зазначених в пункті 1 Додатка III, сторонами яких є держави-члени Співтовариства або

які де-факто в них застосовуються згідно з відповідними положеннями цих конвенцій» [21]. Варто зауважити, що належний рівень захисту прав інтелектуальної власності держави тісно пов'язаний із залученням іноземних інвестицій у вигляді прав інтелектуальної власності, у вигляді грошей з метою розвитку інноваційних проектів (в тому числі т.з. «стартапів») й підвищує зовнішньо-економічні зв'язки у цілому.

Аналіз п. 1 Додатку III до УПС, що містить відповідний перелік багатосторонніх конвенцій та чинного законодавства України дозволяє дійти до висновку про повне виконання Україною зобов'язання щодо приєднання до вказаних конвенцій, що знайшло свій вигляд у прийнятті відповідних законів про ратифікацію (ЗУ від 31 травня 1995 р. № 189/95-ВР, ЗУ від 20 вересня 2001 р. № 2730-III, ЗУ від 1 червня 2000 р. № 1763-III тощо).

Прикладом *абстрактних прямих зобов'язань* може слугувати ч.2 ст. 51 УПС, «зокрема, приблизна адекватність законів матиме місце в таких галузях: закон про митницю, закон про компанії, закон про банківську справу, бухгалтерський облік компаній і податки, інтелектуальна власність, охорона праці, фінансові послуги, правила конкуренції, державні закупки, охорона здоров'я та життя людей, тварин і рослин, навколишнє середовище, захист прав споживачів, непряме оподаткування, технічні правила і стандарти, закони та інструкції стосовно ядерної енергії, транспорт» [21]. Можна побачити, що положення ст. 51 УПС встановлює абстрактні прямі зобов'язання щодо адаптації національного законодавства й не передбачає конкретних обов'язків щодо внесення змін до конкретних законів, інших нормативно-правових актів чи запозичення конкретних актів законодавства ЄС. Вказане слід вважати недоліком, адже визначення лише загальних напрямів адаптації ускладнює однакове тлумачення ст. 51 УПС сторонами Угоди.

Непрямі зобов'язання впливають зі змісту норм права, що не встановлюють прямого обов'язку України щодо модернізації, однак не можуть бути виконані за відсутності такої. Так, наприклад, відповідно до ч. 1 ст. 10 УПС, сторони надають одна одній режим найбільшого сприяння у торгівлі згідно з пунктом 1 статті 1 ГАТТ. Ст. 10 УПС передбачає існування двохстороннього зобов'язання, що передбачає обов'язок як України, так і ЄС встановити один одному режим найбільшого сприяння у торгівлі. Зрозуміло, що виконання зазначеного зобов'язання є неможливим без модернізації відповідного законодавства кожним з суб'єктів УПС. Водночас, ч.1 ст. 10 УПС не передбачає саме адаптацію національного законодавства до правової системи ЄС, адже відповідна вимога у ст. 10 УПС відсутня.

Висновки. Модернізація правового режиму ЗЕД є поняття ширшим за поняття «адаптація зовнішньоекономічного законодавства», й включає у себе, крім власне адаптації, також; 1) систематизацію законодавства у формі кодифікації, консолідації чи інкорпорації; 2) усунення окремих недоліків та суперечностей між нормативно-правовими актами; 3) приєднання до міжнародних договорів тощо.

В свою чергу, адаптацію правового режиму ЗЕД до правової системи ЄС доречно розглядати у двох значеннях: 1) як *процес* внесення змін до зовнішньоекономічного законодавства України, відповідно до зобов'язань, що впливають з міжнародних договорів чи за власною ініціативою держави Україна з метою інтеграції у Європейський Союз, а також як 2) *стан (результат)* відповідності національного зовнішньоекономічного законодавства правовій системі ЄС.

Модернізація та/або адаптація законодавства, що встановлює правовий режим ЗЕД, може відбуватись на підставі відповідних міжнародних зобов'язань, які поділяють на прямі та непрямі. Прямі зобов'язання безпосередньо передбачають обов'язок України внести відповідні зміни до національного законодавства чи приєднатись до відповідного міжнародного договору (як от вимога ч.2 ст. 50 УПС щодо приєднання Україною до міжнародних конвенцій у сфері інтелектуальної власності, перелік яких визначений у Додатку III до УПС), тоді як непрямі впливають зі змісту норм права, що не встановлюють прямого обов'язку України щодо модернізації, однак не можуть бути вико-

нані за відсутності такої (ч. 1 ст. 10 УПС, щодо надання сторонами угоди один одному режиму найбільшого сприяння у торгівлі, що не встановлює безпосередньо обов'язок України внести зміни до національного законодавства, однак фактично передбачає відповідні з метою досягнення вказаного режиму).

Список літератури

1. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18 березня 2004 року № 1629-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.
2. Малишева М. Х. Адаптація господарського законодавства у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС до законодавства Європейського Союзу як форма систематизації / М. Х. Малишева // Держава і право. Юридичні і політичні науки. – 2013. – Вип. 62. – С. 369-377.
3. Турченко О. Г. Правове регулювання державних закупівель товарів, робіт та послуг Європейського Союзу (зближення законодавства України з правом ЄС) : автореф. дис... канд. юрид. наук / О. Г. Турченко; Ін-т законодавства Верх. Ради України. – К., 2008. – 20 с.
4. Про затвердження плану заходів щодо адаптації української економіки до вимог СОТ : розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 жовтня 2008 р. № 1381-р [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1381-2008-%D1%80>.
5. Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу : Указ Президента України від 5 березня 2004 р. № 278/2004 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 10. – Ст. 578.
6. Нерсисянц В.С. Общая теория права и государства : учебник / В. С. Нерсисянц. – М. : Норма : Инфра-М, 2012. – 560 с.
7. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 21.03.2014 р. // Офіційний вісник України. – 2014. – № 75. – Т. 1. – Ст. 2125.
8. Муравйов В. І. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу в рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС / Віктор Муравйов, Наталія Мушак // Віче : Теорет. і громадсько-політ. журнал. – 2013. – № 8. – С. 12-18.
9. Євглевська О. Л. Адаптація законодавства як умова майбутнього членства України в Європейському Союзі / О. Л. Євглевська // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2009. – № 17. – С. 118–129.
10. Гришак С. В. Теоретичні основи адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу / С. В. Гришак // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 273-277.
11. Бехруз Х. Сравнительное правоведение: Учебник для вузов. – О. : Фенікс; – М. : Транслит, 2008. – 504 с.
12. Чайковська В. В. Про поняття «правовий режим» (на прикладі правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності) / В. В. Чайковська // Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова. Правознавство. Т. 19. – 2014. – Вип. 2(23). – С. 87-94.
13. Большая Советская Энциклопедия (В 30 томах). Гл. ред. А. П. Прохоров. – Изд-е 3-е. – М.: «Советская Энциклопедия», 1974. – Т. 16. – 616 с.
14. Стадник К. О. Модернізація господарського законодавства України щодо економічної концентрації в контексті євроінтеграції / К. О. Стадник // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Економічна теорія та право. – 2013. – № 4. – С. 246-253.
15. Заїченко Л. І. Модернізація законодавства України у сфері фізкультури і спорту: господарсько-правові аспекти / Л. І. Заїченко // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія : Економічна теорія та право. – 2013. – № 2. – С. 174-181.
16. Зельдина Е.Р. Специальный режим хозяйствования: теоретические вопросы и направления модернизации : Монография. – Донецк : ИЭПИ НАН Украины, ООО «Юго-Восток, Лтд», 2007. – 327 с.
17. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») від 9 липня 1998 р. № 12-рп/98 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 32. – Ст. 59.
18. Господарське право : Підручник / О. П. Подцерковний, О. О. Квасницька, А. В. Смітюх та ін.; За ред. О. П. Подцерковного. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Х.: Одиссей, 2011. – 640 с.
19. Беляневич О. А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти): Монографія / О. А. Беляневич. – Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.
20. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть : учеб. для студентов юрид. фак. и вузов / И. И. Лукашук; Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Академ. правовой ун-т. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2005. – 544 с.
21. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14 червня 1994 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 24. – Ст. 1794.

Стаття надійшла 18.09.2017 р.

В. В. Чайковская, канд. юрид. наук, доцент, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПОНЯТИЕ МОДЕРНИЗАЦИИ ПРАВОВОГО РЕЖИМА ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ В СООТВЕТСТВИИ С ОБЯЗАТЕЛЬСТВАМИ ПЕРЕД ЕВРОПЕЙСКИМ СОЮЗОМ

Резюме

В статье рассматриваются теоретико-правовые принципы модернизации правового режима внешнеэкономической деятельности в Украине в соответствии с международными обязательствами перед Европейским Союзом. Исследуется понятийно-категориальный аппарат путем предоставления определения и соотношения понятий «модернизация», «адаптация», «гармонизация» и других смежных понятий. Приводится характеристика прямых и не прямых международных обязательств Украины относительно модернизации правового режима внешнеэкономической деятельности.

Ключевые слова: модернизация, адаптация, правовой режим, международные обязательства, Европейский Союз.

V. V. Chaikovska, Candidate of Juridical, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

CONCEPT OF MODERNIZATION OF THE LEGAL REGIME OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY IN UKRAINE IN ACCORDANCE WITH OBLIGATIONS TO THE EUROPEAN UNION

Summary

Theoretical and legal foundations of the modernization of the legal regime of foreign economic activity in Ukraine in accordance with international obligations to the European Union are examined in the article. The conceptual and categorical apparatus is analyzed by determining the relationship between the concepts and «modernization», «adaptation», «harmonization and other related concepts. Description of direct and indirect obligations of Ukraine on the modernization of the legal regime of foreign economic activity is carried out.

Key words: modernization, adaptation, legal regime, international obligation, European Union.